

*Materiał roboczy opracowany przez Regionalny Panel Ekspertów
oraz Regionalne Forum Inicjatyw Pozarządowych województwa małopolskiego
będący podstawą do dyskusji podczas VII Ogólnopolskiego Forum Inicjatyw Pozarządowych
przygotowany na potrzeby strategii rozwoju sektora obywatelskiego*

Ruchy społeczne to szansa czy zagrożenie dla III sektora? Czy organizacje pozarządowe są wciąż obywatelskie? Czego możemy się nauczyć od aktywnych obywateli? A co możemy im dać? Jak czerpać z rosnącego potencjału społecznego mieszkańców?

1. DIAGNOZA

Spółeczeństwo obywatelskie jest jak góra lodowa, jej czubek, który wystaje ponad powierzchnię wody to 3. sektor - sformalizowana aktywność obywatelska. Czubek góry lodowej widać dobrze, wiemy jak wygląda, jakie są jego rozmiary - możemy go zmierzyć, policzyć. To co pod wodą to baza, „kotwica” góry - to aktywni obywatele i obywatelki działający w sposób niesformalizowany (niekiedy nazywany 4. sektorem), nie wiemy precyzyjnie ile ich jest i jak działają. Jeśli czubek góry lodowej odrywa się od swojej bazy to oznacza, że 3. sektor oddala się od swoich korzeni - od ludzi. Następuje wówczas proces „wypłukiwania” obywatelskości z 3. sektora, zatracanie jego ideałów. Są dwie podstawowe groźby, które mogą spowodować oderwanie się 3. sektora od swojej bazy, jego wynaturzenie, to komercjalizacja (tj. nadmierne upodobnienie się do biznesu) i upaństwowienie (czyli nadmierne uzależnienie się od administracji publicznej, biurokratyzacja NGOs).

Drugi proces, który następuje to odrywanie się „dołu” góry lodowej od swojej reprezentacji. Czyli aktywni/e obywatele/obywatelki nie potrzebują organizacji pozarządowych do tego aby realizować swoją aktywność społeczną. Nie identyfikują się z czubkiem góry lodowej czyli 3. Sektorem.

Ruchy społeczne są szansą czy zagrożeniem dla trzeciego sektora?

Aby odpowiedzieć sobie na to pytanie należy dostrzec specyfikę ruchów społ.:

- zwykle ich źródłem jest protest, veto wobec istniejącej/nastającej rzeczywistości –negatywne emocje łatwiej mobilizują i jednoczą ludzi
- reagują na problemy o charakterze powszechnym, dotyczącym szerokie grupy mieszkańców, często mają też wymiar terytorialny (tj. dot. miejsca)
- cechuje je duża dynamika i szybkość reakcji,
- działają spontanicznie i akcyjnie, wykorzystują medialne/hepenerskie narzędzia, które przemawiają do ludzi, dają poczucie udziału w czymś atrakcyjnym (ale też nie wymagającym jakiś szczególnych kompetencji czy wysiłku),
- ich sukces, powszechność, opiera się o nowe technologie
- mają niehierarchiczny charakter, brak lub płynną strukturę, wykorzystanie NT marginalizuje wagę klasycznych centrów decyzyjnych, prowadzą nieskrępowanie działania czasami na granicy prawa, nieograniczone przepisami czy wymogami grantodawcy (ludzie są zmęczeni tradycyjnymi stylami współpracy, które znają ze środowiska zawodowego),
- zapewniają anonimowość co daje poczucie bezpieczeństwa i swobodę działania- uczestnictwo w akcjach nie wymaga konsekwencji ani wzięcia odpowiedzialności za efekty działań, daje wolność decyzji - w każdej chwili można zrezygnować (a członkostwo czy wolontariat w organizacji pociąga konkretne zobowiązania);
- dają poczucie wspólnoty, zaspokajają potrzebę bycia razem, przynależności - udział w ruchu społ. dla niektórych jest rodzajem mody, sposobem na samookreślenie się, dowodem na przynależność do określonych środowisk
- są przejawem procesów emancypacyjnych, obywatelskiego „dojrzewiania” mieszkańców, wzrostu gotowości do brania spraw w swoje ręce i szerszej obecności w sferze publicznej;

2. CO Z TEGO WYNIKA DLA TRZECIEGO SEKTORA? REKOMENDACJE, KIERUNKI ZMIAN

W ruchach społecznych jak w soczewce widać aktualne deficyty sektora organizacji pozarządowych w Polsce. Na ich podstawie warto zdefiniować rekomendacje i kierunki rozwojowe. Sformułowane poniżej przemyślenia są generalizację- nie dotyczą wszystkich organizacji pozarządowych w tym samym zakresie! Wyostrzenie i uproszczenie obrazu ma pomóc w sformułowaniu wniosków.

Atrakcyjność ruchów miejskich/społecznych przy równoczesnym odpływie ludzi od organizacji, wskazuje na:

- **deficyt obywatelskości w organizacjach**- zamknięcie się na nowych ludzi (hermetyczne środowisko, zamknięta struktura do której trudno dołączyć z zewnątrz, częste „uprywatnienie organizacji” organizacji – dominacja liderów i słaba ich rotacja, bierność członków, słabe zarządzanie demokratyczne/partycypacyjne (często fasadowa rola struktur demokratycznych), nieumiejętność / brak pomysłu na wykorzystywanie narastającej energii społecznej /obywatelskiej (rzadkie pozytywne przykłady: WOŚP, WIOSNA, ruchy rowerowe), marginalizowanie pracy społ. członków/zastępowanie zasobami finansowymi, kryzys wolontariatu- słabe umiejętności zarządcze -pracy z dużymi zespołami, nieumiejętność rozpoznania i wykorzystania potencjału społecznej odpowiedzialności mieszkańców (crowdfunding) -> **zadbanie o obywatelską tożsamość i charakter organizacji, zwiększenie otwartości na współpracę ze społeczeństwem i zdolności skutecznego korzystania z sił społecznych.** Szansą jest budowanie aktywnej społeczności wokół organizacji (odbiorców usług, sympatyków, partnerów, wolontariuszy, sąsiadów) i poczucia społecznej odpowiedzialności za organizację.
- **pogarszający się wizerunek organizacji** (przez niektórych NGOsy są postrzegane jako element starej struktury- establishmentu) - mają na to wpływ procesy: formalizacji, biurokratyzacji, uzależnienia od grantów w szczególności środków publicznych, przejmowanie wzorców biznesowych z brakiem dbałości o zachowanie tożsamości, rozrost organizacji, duże środki w dyspozycji pewnej grupy NGOów (OPP, fundusze europejskie), uzawodowienie części NGOów- w konsekwencji chaos wizerunkowy! Kim jesteśmy? Czym się różnimy od biznesu i administracji? Kto należy do 3 sektora a kto już nie? Czy NGOsy zatrudniające pracowników to jeszcze organizacje? Co robimy z pieniędzmi? Jak to jest, że sami pracujemy za pieniądze a namawiamy do pracy za darmo? Brak „całościowego” wizerunku sektora -> **wzmocnienie wizerunku sektora - zbudowanie go na tożsamości organizacji, pokazanie sektora jako całości, bogatego swoją różnorodnością**

- **zastanie organizacji, funkcjonowanie wg starych schematów i metod** – ruchy społ. są rodzajem papierka lakmusowego pozwalają na identyfikację istotnych dla mieszkańców problemów i potrzeb, tymczasem NGOs często funkcjonują wg starych paradygmatów, słabo/zbyt wolno reagują na otaczającą ich rzeczywistość (słaba reaktywność), ich misja wymaga aktualizacji/dostosowania do bieżących problemów i potrzeb ludzi, dotyka ich rutyna i strach przed zmianą metod/zasad funkcjonowania (np. obawiają się rozliczania swoich działań przez rezultaty), zbyt rzadko sięgają po nowe metody, słabo wykorzystują nowe technologie i komunikują się ze społecznością (przez co szczególnie dla młodych są nieatrakcyjne i niewiarygodne), nie doceniają nowych form pracy (atrakcyjnych i przyciągających ludzi), obawiają się zmiany dotychczasowych metod działania -> **zwiększenie elastyczności działania organizacji, zwiększenie ich gotowości do zmiany i rozwoju, wzmocnienie ich reaktywności na otoczenie, wrażliwości na zmieniającą się rzeczywistość oraz zdolności do innowacyjności** (szczególnie jeśli chcemy aby innowacyjność była naszą przewagą konkurencyjną)
- **NGOs nie są postrzegane jako reprezentanci interesów mieszkańców**, mieszkańcy mają ograniczone zaufanie do NGOs, widzą w nich instytucje mające własne interesy, „potrzebujące” beneficjentów do projektów. Czy organizacje powinny jednak reprezentować mieszkańców? To ludzie mają mandat moralny do tego aby samodzielnie mówić o swoich problemach -> **formacyjna rola organizacji polegająca na wzmacnianiu podmiotowości mieszkańców (odbiorców usług), budowania ich samodzielności i gotowości do korzystania ze swoich praw i współpracy (efekt empowerment), świadczenie pomocy merytorycznej i organizacyjnej w działaniach w przestrzeni publicznej**

REKOMENDACJE SYSTEMOWE

W obliczu rosnącej aktywności obywatelskiej, ważne jest jej wzmacnianie, pokazywanie mechanizmów konstruktywnego działania (a nie tylko weta i protestu), tworzenie szerokich możliwości do działania (tak aby „każdy znalazł co dla siebie”) i redukcja biurokratycznych barier. Proponujemy:

- **premiowanie i ułatwienie podejmowania aktywności społecznej i obywatelskiej w sposób niesformalizowany**, szersze upowszechnienie i mądre zastosowanie narzędzi typu: inicjatywa lokalne, budżet partycypacyjny; wprowadzenie nowych rozwiązań ułatwiających aktywność, zadbanie o ich powszechność (zwrócenie uwagi na trudniejsze środowiska, z mniejszą szansą na rozwój)

- **„rozdział” organizacji opierających swoje działania przede wszystkim o siły społeczne (będące przejawem i rozwijające aktywność społeczną/obywatelską mieszkańców) od organizacji profesjonalizujących się, przejmujących zadania publiczne (przedsiębiorstw NGOs)-** nie ma zgody (ani jednego kompromisowego pomysłu) w Regionalnym Panelu jak ten rozdział powinien wyglądać.
 - Czy powinny to być rozdzielne formuły prawne, czy nie jest to potrzebne? Może należy (wystarczy) ułatwiać aktywność obywatelską w formule niesformalizowanej (np. grupy sąsiedzkie, hobbystyczne, samopomocowe), wzmacniać o nowe możliwości prawne (np. możliwość otrzymania darowizny) i tworzyć warunki do uporządkowanego i bardziej długotrwałego działania? Na pewno kluczowe są ułatwienia proceduralne w tym dotyczące obowiązków wynikających z prowadzenia organizacji, księgowości, biurokracji dla inicjatyw działających przede wszystkim w oparciu o siły społeczne.
 - Jakie powinny być kryteria rozdziału? Na pewno należy ich wskazać kilka (jak przy MŚP).

- **ułatwianie startu i działalności organizacjom opartym przede wszystkim o pracę społeczną członków**

Przykładowe pomysły ułatwiające wdrożenie w/w rekomendacji znajdują się w dalszej części materiału.

Wracając do pytania - czy ruchy społeczne są szansą czy zagrożeniem dla trzeciego sektora?

Ruchy społeczne i organizacje pozarządowe są dla siebie sojusznikami, mogą się dobrze uzupełniać w działaniach na rzecz zmiany społecznej. Ruchy realizują głównie funkcje interwencyjne i mobilizacyjne, zaś organizacje, korzystając z obudzonego potencjału społ., mogą kontynuować podjęte działania w procesie długofalowej, systematycznej pracy na rzecz oczekiwanej zmiany. W praktyce często tak

się dzieje, wiele z zainicjowanych na fali protestu i zrywu inicjatyw, kończy a raczej zaczyna kolejny etap swojej pracy działając w formie stowarzyszenia czy innego podmiotu prawnego (np. Kraków Miastem Rowerów, Krakowski Alarm Smogowy).

Aby te funkcje realizować potrzebna jest większa świadomość współistnienia, gotowość do kontaktu i współpracy, przełamywanie stereotypowego myślenia o sobie, świadomość komplementarności swoich potencjałów i funkcji tj. dostrzeżenie w różnicach „dzielących” te środowiska wartości i szanse na bardziej skuteczne oddziaływanie. Taka perspektywa wymaga inicjatywy i działania po obu stronach.

Oby (pozorna) konkurencja ruchów społecznych zadziałała na sektor dyscyplinująco, oby zmobilizowała środowisko pozarządowe do refleksji nad własną kondycją, ponownego samookreślenia się, trzeźwego oglądu rzeczywistości. Rozwój ruchów społ. może być dobrą lekcją dla NGOs - skuteczności działania, wykorzystania nowych narzędzi i metod, docenienia wagi nowych technologii, wrażliwości na zmianę kontekstu i potrzeb społecznych, szerszego otwarcia się na ludzi. Rosnąca aktywność obywatelska powinna spowodować pewne przededefiniowanie funkcji organizacji - dostrzeżenie podmiotowej obecności mieszkańca w przestrzeni publicznej, uznanie w nim partnera do współpracy a nie wychowanka, beneficjenta czy „jedynie” odbiorcę usług. Ważną rolą organizacji powinno być wzmocnienie podmiotowości mieszkańców, kształcenie ich gotowości do wchodzenia w sferę publiczną, rozwijania postaw obywatelskich. Tym samym organizacje straciły monopol na reprezentowanie interesów mieszkańców w przestrzeni publicznej ale – w tym kontekście- powinny rozwijać funkcję pośrednika między mieszkańcami a instytucjami, szczególnie w środowiskach potrzebujących w tym zakresie wsparcia.

Ruchy społeczne to zaplecze kadrowe dla organizacji. Uczą aktywności, brania spraw w swoje ręce, wrażliwości społecznej i współpracy. Część z aktywistów/tek może a nawet powinno znaleźć swoje miejsce w trzecim sektorze bardziej na stałe, w różnych formach współpracy. Potrzebna jednak jest bardziej powszechna zdolność NGOs do korzystania z rosnącego potencjału społecznego. NGOs także mogą stanowić zaplecze dla ruchów społecznych/miejskich, udostępniając zasoby materialne, lokalowe, finansowe i kompetencyjne.

3. PLANY I POMYSŁY

Obszar LUDZIE	Obszar FINANSE
<p>- stymulowania aktyw. społ. i obyw. , wspieranie ngos działających w oparciu o siły społeczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ sprzyjające aktywności warunki prawne (nowa formuła prawna?) ▪ inkubatory, centra obywatelskie (przestrzeń, bezpłatna i ciągła pomoc specjalistów) zadanie JST zlecone NGO samorząd na obsz. wiejskich w oparciu o strukturę powiatu lub LGD ▪ małe granty na aktywność (nie zastępowanie a wzmacnianie pracy społ.) dostosowane do specyfiki programy grantowe i wymagania (odbiurokratyzowanie) (np. przy wykorzystaniu regrantingu lub ust. 19 a z ust. o OPP), ▪ ułatwienia proceduralne dla NGOs <p>- dbałość o obywatelskie standardy np.:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ system dodatkowych punktów (w konkursach grantowych poprzedzony mądrą edukacją) np. za: <ul style="list-style-type: none"> -umiejętne wykorzystywanie potencjału społ. - zastosowanie zasady empowerment 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ postawa godnościowa w zdobywaniu funduszy, nie stawianie się w pozycji proszącego a oferującego konkretne usługi, zasoby ▪ dywersyfikacja źródeł dochodów organizacji- jak mobilizować NGOs do poszukiwania dodatkowych źródeł finansowania <ul style="list-style-type: none"> ▪ stopniowo ograniczyć wymagany poziom dofinansowania w niektórych zadaniach, punktować dywersyfikację źródeł przychodów i wspierać w tym zakresie ▪ zmniejszać bariery związane z prowadzeniem dział. gospodarczej, wspierać i promować dział. ekon. NGOs ▪ programy kojarzące NGOs z biznesem (instytucje pośredniczące) ▪ wymagać odpłatności (choćby symbolicznej) od odbiorców usług ▪ programy pomocowe ułatwiające organizacjom dywersyfikację źródeł dochodu ▪ upowszech. status OPP, redukować biurokrację przy zachowaniu przejrzystości, być może zróżnicowanie zakresu sprawozdawczości w zależności od pozyskanej kwoty z 1 % kwoty (nakład-koszt?),

- korzystanie know-how

- zastosowanie konsultacji społ. itp.

- „Kodeks” organizacji obywatelskiej – rodzaj społecznego audytu diagnozującego poziom „obywatelskości” org. (przykładowy wskaźnik: wolontariat w org., wykorzystanie zasobów), sieciowanie organizacji realizujących kodeks, spełnienie standardów obywatelskości otwiera nowe możliwości na rozwój (np. dostęp do środków na rozwój)
- NGOs jako promotor współpracy lokalnej i partycypacji, rzecznik idei rozwoju zarządzanego przez społeczność
- Programy rozwojowe w zakresie zarządzania partycypacyjnego (np. sanacji struktur demokratycznych, wprowadzania nowych członków/ wolontariuszy do organizacji,)
- dowartościowanie i urealnienie pracy społecznej - wskaźniki sprawozdawcze np. w sprawozdaniu rocznym,
- „standard” włączenia skutecznego pracy społecznej w realizację projektów, wypracowanie mechanizmów to ułatwiających i tego uczących, dostrzeżenie pracy osób odpowiedzialnych za współpracę z mieszkańcami/wolontariuszami (kadra proj.)
- popularyzacja i dowartościowanie wolontariatu, budowanie pozytywnego wizerunku wolontariusza/szki, wzmacnianie

pomoc młodym stażem OPP w spełnieniu wymagań,

- tworzenie warunków i stymulowanie postaw odpowiedzialności społecznej mieszkańców za organizację, programy rozwijające zdolność NGOs w budowaniu relacji ze społ., rozwijanie crowdfunding, fundraising. „Obywatele mogą się dołożyć”- nie wszystko musi być za darmo, odpłatność weryfikuje zasadność usługi, uczymy odbiorców odpowiedzialności za własny rozwój
- godziwa zapłata za uczciwą pracę- zadbanie o stabilność zatrudnienia w organizacjach, które decyd. się profesjonalizować (finansowanie kosztów obsługowych i wynikających z zobowiązań pracodawcy w proj., kontraktacja wieloletnia w samorządach, równość stron umów o dofinans. itp.)

kompetencji NGOs do zarządzania wolontariatem i dużymi zespołami

- zakorzenienie lokalne organizacji, włączanie się w dział. społeczności, swojego sąsiedztwa (niezależnie od profilu/branży) – otwarcie się na ludzi

- programy rozwoju osobistego liderów – granty indywidualne, kadencyjność liderów
- programy rozwojowe dla NGOs – granty instytucjonalne lub dofinansowanie takich możliwości w ramach innych projektów (np. pozwalające na przeprow. diagnozy potrzeb, czy ewaluacji oddział. Org, w szczegól. Wzmacnianie standardów obywatelskości)
- programy edukacyjne dla kadr NGOs (e-learning, szkoły liderów, bony szkoleniowe)
- program stażowy dla studentów, powszechne praktyki w NGos (potrzebna instytucja pośrednicząca, bank ofert, wynagrodzenia dla opiekunów staży)
- edukacja obywatelska szczeg. dla uczniów i seniorów
- partnerska współpraca z JST, w ramach kontraktów kilkuletnich dające możliwość zbadania społ. oddziaływania społecznego, dbałość o rezultaty uwiarygadniające działania organizacji,
- promowanie modelu organizacji uczącej się – m. in. poprzez korzystanie z istniejącego know-how (upowszechnianie go, sieciowanie, wzmacnianie tego typu postaw dodatkowymi punktami w konkursach), narzędzia ułatwiające inwentaryzację tych zasobów.

Obszar WIZERUNEK ORGANIZACJI (zakorzenie społeczne organizacji)	Obszar WSPÓŁPRACA, w tym wewnątrzsektorowa
<p>- wzmocnienie wizerunku sektora jako całości</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ edukowanie społeczeństwa czym są organizację, promowanie sektora jako całości, pokazywanie tego co wspólne oraz jego różnorodności ▪ uporządkowanie wizerunku NGOs: dlaczego i po co organizacją potrzebne są pieniądze ▪ dbałość o właściwy niehermetyczny kod komunikacyjny, pokazywanie NGOs przez efekty, przez ludzi, którzy działają w NGO, informowanie o planach, szukanie pozytywnych., prostych słów określających sektor ▪ nawiązanie do polskiej tradycji działań społ. i filantropii, do Solidarności, pokazywanie ciągłości, zakorzenie NGOs w historii i tradycji, ▪ pokazywanie innowacyjności NGO (przewaga konkurencyjna) ▪ „lokowanie” NGOs w mediach publicznych, w atrakcyjnych programach, w produkcjach filmowych(serialach) ▪ programy grantowe dla mediów na promocję NGOs (jak FE) ▪ rzecznik organizacji pozarządowych na poziomie centralnym, (wzmocnienie oddziaływania Krajowej Rady Działalności P P, wzmocnienie roli NGOs w politykach krajowych, rzecznicy NGOs na poziomie wojewódzkim ▪ kampanie społ. promujące wolontariat i aktyw. społ. (moda na zaangażowanie społ)- akcje profilowane do studentów, uczniów 	<ul style="list-style-type: none"> • stymulowanie procesów samoregulacyjnych w sektorze, działanie na rzecz etyczności postaw (np. związek lustracyjny NGOs) • Współpraca i sieciowanie organizacji i kadr NGOs <ul style="list-style-type: none"> • Współpraca przy pozyskiwaniu funduszy (fundraiserzy regionalni, sieciowi) • Kooperatywa NGOs – efektywne wykorzystywanie zasobów, wspólne zakupy itp. • Wspieranie inicjatyw sieciujących (Np. Ambasada Krakowian) • Wymiana know-how • pozarządowy goldenline/pozarządowy portal społ. • upowszechnienie współpracy NGOs z uczelniami – możemy być dla siebie realnymi partnerami, którzy ze współpracy wnoszą praktyczne, obopólne korzyści, obszar innowacji społecznych jest niezagospodarowany i nie doceniony! • Współpraca organizacji z sektorem Badań i Rozwoju - nacisk na rozwijanie innowacji społecznych!!!: <ul style="list-style-type: none"> • zamawianie badań na potrzeby innowacji społ, projektów NGO odpowiadających na bieżące potrzeby • Inkubatory innowacji społecznych

	<ul style="list-style-type: none">• Tworzenie konsorcjów z udziałem NGO jak w Narodowy Centrum Badań i Rozwoju (NGOs, nauka, biznes)• tworzenie klastrów (np. współpr. Z Klastrem INRET – klaster kultury i czasu wolnego)• Należy rozwijać polski model Społecznie Odpowiedzialnego Biznesu, nowe formy współpracy: np. :<ul style="list-style-type: none">• współpraca z organizacjami zrzeszającymi biznes (izby, korporacje zawodowe, kluby przedsiębiorców jak; BNI, Towarz. Biznesowe, TEAM, wzajemne inspirowanie się, korzystanie z know-how (np. instytucji typu „start up”)• Standardy współpracy w zakresie wolontariatu pracowniczego• Współpraca biznesu z radami pożytku publicznego
--	--

Kraków, 5 sierpnia 2014

Zebrała i opracowała: Ewa Chromniak, Fundacja Biuro Inicjatyw Społecznych, na podstawie wniosków ze spotkań Małopolskiego Regionalnego Panelu Ekspertów. Skład Panelu:

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1B0r4Lqw5BJm0llcqq8T23AstVN350zK4UwZPzLCAb0/edit?usp=sharing>